

УДК 81'115

КОМУНІКАТИВНА СИТУАЦІЯ СУПЕРЕЧКИ В БРИТАНСЬКОМУ ТА УКРАЇНСЬКОМУ ДІАЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ

Борисов Олексій Олександрович,

канд. філол. наук, доц.

Чернігівський національний педагогічний університет імені Т.Г. Шевченка

Стаття присвячена дослідженню параметрів комунікативної ситуації суперечки із встановленням особливостей мовленнєвої поведінки взаємодіючих між собою індивідів – представників британського та українського мовних етносів.

Ключові слова: комунікативна ситуація, діалог, суперечка, вплив.

Загальна спрямованість сучасних лінгвістичних студій на дослідження сутності та механізмів протікання різних форм діалогічної взаємодії між індивідами [Вежбицка 1997; Власова 2013; Григорьева 2007; Кобозева 2004; Фадєєва 2000; Формановская 2002] зумовлює **актуальність** статті. **Об'єктом** роботи є діалог-суперечка у сучасному британському та українському електронному діалогічному (кіно-) дискурсі, а її **предметом** є вивчення мовних та мовленнєвих засобів реалізації суперечки, що до цього часу не було у фокусі типологічних досліджень. **Мета** роботи – встановлення лінгвальних особливостей суперечки у сучасному британському та українському електронному (кіно-) дискурсі. **Наукова новизна** полягає в тому, що вперше встановлюються лінгвальні особливості діалогу-суперечки у британському та українському електронному дискурсі. **Матеріалом** дослідження є сучасні британські та українські художні фільми, загальний обсяг скриптів кінодіалогів становить 10000 одиниць.

Комунікативна ситуація (КС) є онтологічною формою організації комунікативного процесу [Селиванова 2008, 567]. КС розуміємо як *складний комплекс зовнішніх умов спілкування та внутрішніх станів мовців, представлених у мовленнєвому творі як результат дискурсивного процесу*. Цей комплекс, з одного боку, породжує мовлення, з іншого, відбивається в мовленні в своїх суттєвих компонентах [Формановская 2002, 42]. На відміну від денотативної ситуації, яка формує пропозиціональний зміст речення [Кобозева 2004, 218], КС представляє знання про тему бесіди, форму контакту, хронотоп, соціально-психологічні, фізичні ознаки учасників спілкування, які враховуються ними з метою вплинути один на одного [Формановская 2002, 40]. Тому погоджуємося з О.О. Селівановою, що КС організована саме на підставі діяльнісного процесу *інформаційного обміну та впливу* [Селиванова 2008, 568].

КС є одиницею формування процесу діалогічної взаємодії, яка існує як *інтеграційна динамічна система статусно-рольових, соціальних, діяльнісних та моральних взаємин комунікантів, яка виникає та змінюється на основі співвідношення їхніх омовлених ситуативних позицій*. Динамічність ситуації полягає в тому, що будь-яка репліка змінює взаємини комунікантів, провокує нову інтерпретацію ситуації та породжуваного в ній дискурсу, а якщо з'являється новий продукт, то виникає й нова ситуація з нескінченною кількістю притаманних їй особливостей. Тому КС має всі ознаки складної, нелінійної, нерівноважної суперсистеми, яка перебуває у стані переходу від хаосу до порядку і далі до нового порядку, детермінованої ззовні та внутрішньо як деструктивними чинниками, так і параметрами самоорганізації.

Останні сприяють взаєморозумінню комунікантів, гармонізації їхньої свідомості, комунікативній кооперації [Селиванова 2008, 567]. Недотримання основних принципів комунікативного обміну виявляється у такому діалогічному жанрі як "суперечка" – *форма діалогу, в ході якої одна сторона (опонент) намагається аргументовано відстоювати своє розуміння обговорюваної проблеми та заперечити докази іншої сторони (пропонент)* [Формановская 2002, 42].

Суперечка як обговорення такого питання, яке для її учасників постає неясним, нечітко сформульованим чи обґрунтованим, може виступати важливим засобом розв'язання певної проблеми. Адже модель "ідеальної" суперечки передбачає не просто висловлення думок, які не співпадають, але реалізацію комунікантами єдиної прагматичної мети – *досягнення консенсусу* [Фадеева 2000, 5], що відбувається шляхом аргументованого відстоювання власної позиції. Таким чином, суперечку визначають раціональні відношення, реалізовані аргументацією, а її інформаційним стрижнем є *повідомлення – контр-повідомлення*, що відбиває зіткнення протилежних думок та розбіжності в поглядах щодо певного питання. Критерій призначення суперечки дозволяє виділити такі її форми, як *дискусія, диспут, полеміка, дебати* [див. також Власова 2013, 111; Григорьева 2007, 35].

В порівнювальних етнічних фільмах аналіз діалогу-суперечки між персонажами виявив різницю у фонетичних, морфологічних, лексичних, синтаксичних засобах та комунікативно-прагматичних одиницях, які вживаються з метою найбільшого комунікативного впливу на співрозмовника. Цілеспрямоване та доцільне використання додаткового інформаційного сигналу до запланованої для передачі мовцем інформації – інтенсифікація початкового повідомлення, яке на вербальному рівні полягає у відхиленні від його унормованої реалізації (наприклад, підвищення тону висловлення, повтори тощо) та / або у вживанні різноманітних стилістичних засобів, продукує більшу вірогідність отримання співрозмовниками бажаного прагматичного ефекту.

Так, *фонетичні засоби* впливу виявляються в мовленні обох лінгвоспільнот у вигляді підвищення тону спілкування: *Mrs Reed Children must be corrected for their faults. Jane Deceit is not my fault!* [Jane Eyre] та укр. Бабуся: *Ай, ви ж бісова кров! Придумали!* [Світлячки], вживання значущих пауз: англ. *Sidney: I was just trying to... probe. Clayton Harding You wanna probe become a proctologist, okay?* [How to lose friends] та Мальок: *Ден і Віка стали трофеями і така участь чекає і на нас. Це все не просто...* Біта: *У тебе від страху фантазія розігралася. Псих, блін* [Штольня], особливою постановкою наголосу: англ. *Salim: he was with them!* [Slumdog Millionaire] та укр. Любка: *Не видумуй ти зі своїми "Жигулями"! Це тачанка, а не машина!* [Останній забій].

У стилістичному аспекті в мовленні суперечки британців та українців на *морфологічному* рівні було виявлено вживання:

1) **іменників, прикметників, прислівників з суфіксами суб'єктивної оцінки** (притаманно тільки українському мовленню) *зменшеності (пестливості)* (2 та 6 суфіксів відповідно): укр. Дільничий *Анжелочка*, я раді тебе ... [Останній забій], Тарас Е, *братіку*, ти в їхніх законах, як теля в... *Якусь дрібничку треба ще ввести...* [Кіт із капустою] та *зневажливості, презирства*: Кайдашиха: *А де ж ти, волоцюго...?* [Кайдашева сім'я], Іванка *Вдома таке обстановисько...* [Юля намалює краще].

2) **прикметників**, які відносяться до одного іменника, з метою підвищення його якості (1 випадок проти 3): англ. *Bessie You're such a queer, solitary little thing...* [Jane Eyre] та укр. 1-ий Міліціонер: *Ти знаєш, як уявлю собі, що якесь пузате, само-впевнене бидло давило мою малу* [Олігарх].

Аналіз мовлення англійської та української суперечки на лексичному рівні свідчить про аломорфність кількості вживання стилістично забарвлених лексичних одиниць та словосполучень в англійському (97 лексем) та українському мовленні (135 одиниць), які вживаються для інтенсифікації основної інформації повідомлення. Так, використовується для цього **літературно-книжний** шар лексики: англ. *proctologist* (1 одиниці (0,1 %)) та укр. *бурлаки* (1 одиниця (0,2 %)), одиниці **зниженого** тону, зокрема, **розмовно-просторічні елементи**: англ. *a chick, wanna, gonna, for God's sake, ya, zombie* (62 одиниць (63,9 %)) та укр. *всьокати, в / на біса, / бисовий* (6), *дурний, цяця* (2), *забігана як коняка, з ними, мозок полоскати, ні фіга* (5) *собі, помилуй мя, скіко, шото* (135 одиниць (70,9 %)), **сленгізми**: англ. *shooter, blockhead, to have the balls* (10 одиниць (10,3 %)), укр. *бухати* (3), *лапати, ковбанитись, ноги кинути* (17 елементів (8,9 %)), **вульгаризми**: англ. *asshole* (3), *to bitch* (3), *piss* (4), *crap* (4), *shit / to give a shit / shit-hole* (8), *bloody* (6), *a fuck* (3), *to fuck* (6), *fuckin* (6) (25 одиниць (25,7 %)) та укр. *мудак* (2), *на хер* (6), *бидло* (2), *сука* (2), *сраний* (2), *придурок* (2) (37 елементів (20 %)).

З позицій стилістичного синтаксису більш вагомими для англійського мовлення, яке розгортається в КС суперечка, є

1) **епітети** (57 (25,6 %) та 54 (21,5 %) випадків): англ. Jack *It's all relative. Marion Crap. It's not relative* [Croupier], Dil *Wish you'd tell me why* та укр. Тарас *He дам пади. Навідайся завтра. Мушу задзвонити додому* [Кіт із капустою].

2) **парцеляція** (відповідно 7 (3,1 %) та 4 (1,6 %) випадків): англ. Marion *It's unfair. Like your casino* [Croupier] та укр. Любка *Тому що, доця, люди нічого не купляють. Бо грошей немає* [Останній забій].

3) **вживанні однорідних членів речення** (27 (12,1 %) випадків у порівнянні з 9 (3,6 %)): англ. Sidney *You know Sharps? It's sort of society, fashion, crime, finance, Hollywood celebrities* [How to lose friends] та укр. Любка *Чим вона тільки не торгувала: і в'язами, й іграшками, і ковбасою... А зараз, каже, перешла на пиріжки* [Останній забій].

4) **відокремлені речення** (4 (1,8 %) випадки у порівнянні з 1 (0,4 %)): англ. Rochester *I was wrong to deceive you. It was cowardly. I should have appealed to your spirit – as I do now – should have opened my life...* [Jane Eyre] та укр. Тарас *Карточка – це добре, у мене крутився в голові такий варіант, але... Ми зараз маємо в руках гроші, а то б мали карточку* [Кіт із капустою].

5) **повтор** (37 (16,6 %) випадки у порівнянні з 24 (9,6 %)): англ. Harding: *What did I say to you?* Sidney *What?* Harding: *What did I say to you!?* Sidney *I just...* Harding: *What did I say to you?!!* [How to lose friends] та укр. Мотря *Ба не дам, бо й мені треба. Кайдашиха Дай суди, кажу тобі!...* Мотря *Ба не дам!* [Кайдашева сім'я].

В українській суперечці було встановлено перевагу функціонування таких стилістичних елементів:

1) **риторичні запитання** (відповідно 2 (0,9 %) та 5 (1,9 %) випадків): англ. Jack *Now wait a minute. What's so hopeful about your job? Spending the day catching poor*

people stealing [Croupier] та укр. Мальок: Що? Два рази підряд? А тепер подивіться уважно на тіло Вікі [Штольня].

2) **апосейопезис** (19 (8,5 %) випадків у порівнянні з 39 (15,5 %)): англ. Gimli *Then it has all been in vain... the fellowship has failed* [The Lord of Rings] та укр. Василь Васильович ... Ми вже багато років не проводимо лінійки. Якби п'ять первоклашок... Почекайте, а вони хіба не ваші родичі? [Перше вересня].

3) **емфатичні речення** (35 випадків (15,7 %) у порівнянні з 59 (22,7 %)):

а) **лексичний повтор** (27 (12,1 %) випадки у порівнянні з 24 (9,6 %)): англ. Jack *It's because of the sex, isn't it? You don't like the sex in it* [The Crying Game] та укр. Лаврін Бо ви її гризли, гризли, поки не догризлись [Кайдашева сім'я].

б) **інверсія** (1 (0,45 %) та 10 (3,9 %) випадків відповідно): англ. Helen *If your own conscience approves you, then so will I!* [Jane Eyre] та укр. Ксюха Зараз має бути Галька, їй скажеш [Він. Вона. Львів], Олег Має вернутися старий [Юля намалює краше].

в) власно **емфатичні конструкції** (7 (3,1 %) та 24 (9,6 %) випадків відповідно): англ. Jude *And I must admit I'm curious. Fergus What the fuck do you know, Jude!?* [The Crying Game] та укр. Ден: Я?! Біта, а то не я там уже так біжу, що аж падаю!? [Штольня], Ксюха Я вже біжу! Зміну здала і до побачення! [Він. Вона. Львів].

В цілому, в англійському та в українському мовленні суперечки було виділено в 1,03 раз більше вживаних прийомів та засобів, що є незначною різницею, що може слугувати підтвердженням тези про те, що суперечка, як універсальна комунікативна ситуація, містить приблизно однаковий стилістичний потенціал своєї реалізації, який має етнічні варіації. У структурно-синтаксичному аспекті британська та українська суперечка характеризуються таким співвідношенням синтаксичних конструкцій: загальна кількість складних речень в британському мовленні складає 127 (складносурядні (36) та складнопідрядні (91)) у порівнянні з простими – 1077 (всього – 1204). В українському мовленні було знайдено 364 складних речень (складносурядні (108) та складнопідрядні (256)), що складає у порівнянні з простими – 1100 (всього – 1464). Таке співвідношення пояснюється комунікативною інтенцією як можна точніше та детальніше описати предмет обговорення, висвітлити проблему. Різна кількість проаналізованих речень при однаковому обсязі слів свідчить про те, що в середньому для англійських речень характерним є більш об'ємні розміри їх конструкцій.

Аналіз речень суперечки за метою висловлення виявив, що українська суперечка є більш емоційною за суперечку британців (окличних речень 3,5 рази більше – 317 (21,7 %) та 91 (7,6 %)); при цьому стверджувальних конструкцій – більше в 1,4 рази (602 та 850), а спонукальних – в 1,7 рази (219 та 256), що також свідчить про емоційно більш активний характер суперечки українців.

В аспекті дослідження комунікативно-прагматичної складової суперечки було встановлено, що для англійського конфліктного мовлення суперечки (всього – 1204 речень в англійських та 1464 речень в українських кіносценаріях) у порівнянні з українським мовленням суперечки характерним є вживання більшої кількості *квезитивів* (відповідно 372 (30,8 %) й 325 (22,1 %)), однак, при цьому було виявлена менша кількість *констативів* (602 (50 %) та 850 (58,1 %)), *директивів* (219 (18,2 %) та 256 (17,5 %)), *перформативів* (2 одиниці (0,2 %) та 5 одиниць (0,3 %)), *промисивів* (2 (0,2 %) та 15 (1 %)), *менасивів* (7 (0,6 %) та 13 (0,9 %) одиниць). Тож, якщо для британської суперечки характерним є питальне забарвлення мовлення супереч-

ки, то для українського мовлення, в якому різнотипні комунікативні акти є більш представленими кількісно, притаманним є більш варіативний спектр комунікативної діяльності інтерактантів.

Таким чином, аналіз суперечки на матеріалі британських та українських кінофільмів свідчить про те, що комунікативна ситуація суперечки в обох етнічно забарвлених діалогічних просторах характеризується однаковими параметрами (наявність двох чи більше суб'єктів, намір, спосіб, предмет тощо). При цьому для здійснення ефективного впливу комунікантами активно використовуються мовні засоби різних рівнів як відображення особливої комунікативно-прагматичної спрямованості реалізації діалогу мовцями. Виявлено аноморфною ознакою є кількісне варіювання вживаних мовних засобів, мовленнєвих прийомів та мовленнєвих актів, які сформували прагматичну тканину тексту дискурсу. Англійська суперечка є менш емоційною у порівнянні з українською, що виявляється у фонетичному, лексичному та синтаксичному планах. Перспективою подальших досліджень є порівняння діалого-суперечки з діалогом-сварки британського та українського кінодискурсу.

Борисов А. А., канд. филол. наук, доц.

Черниговский национальный педагогический университет имени Т.Г. Шевченко

Коммуникативная ситуация спора в британском и украинском диалогическом дискурсе

Статья посвящена исследованию параметров коммуникативной ситуации спора и определению особенностей речевого поведения взаимодействующих между собой индивидов – представителей британского и украинского языкового этносов.

Ключевые слова: коммуникативная ситуация, диалог, спор, влияние.

Borisor A. A., Ph. D., Associate Professor

Chernigiv Taras Shevchenko National Pedagogical University

The Communicative Situation of Argument in British and Ukrainian Dialogical Discourse

The article is devoted to the communicative situation of argument research as well as British and Ukrainian interlocutors' speech behavior establishment.

Key words: communicative situation, argument, dialogue, impact.

Література:

1. *Вежбицкая, А.* Речевые жанры / А. Вежбицкая // Жанры речи. – Саратов, 1997. – С. 99–112.
2. *Власова, Е. С.* Лингвопрагматика риторического идеала в ситуации спора / Е. С. Власова // Коммуникативные аспекты современной лингвистики и лингводидактики: Мат-лы Международ. науч. конф. (Волгоград, 18 октября 2013 г.). – 2013. – С. 110–116.
3. *Григорьева, В. С.* Дискурс как элемент коммуникативного процесса: прагмалингвистический и когнитивный аспекты / Валентина Сергеевна Григорьева. – Тамбов: Изд-во Тамб. гос. техн. ун-та, 2007. – 288 с.
4. *Кобозева, И. М.* Лингвистическая семантика / Ирина Михайловна Кобозева. – М.: Едиториал УРСС, 2004. – 352 с.
5. *Сайтерлі, І. А.* Культура міжособистісних стосунків / Інна Анатоліївна Сайтерлі. – К.: Академвидав, 2007. – 240 с.
6. *Селіванова, О. О.* Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава: Довкілля-К., 2008. – 712 с.
7. *Фадєєва, О. В.* Стратегії й тактики конфліктного дискурсу (на матеріалі сучасної англійської мови): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 "Германські мови" / Фадєєва Олена Володимирівна. – К., 2000. – 19 с.
8. *Формановская, Н. И.* Речевое общение: коммуникативно-прагматический поход / Наталья Ивановна Формановская. – М.: Изд-во "Русский язык", 2002. – 216 с.

Стаття надійшла до редакції 10.04.14